

الگوی تحلیل مضمون مبارزه با فساد در منظومه فکری

حضرت آیت الله خامنه‌ای (مد ظله العالی)

سیدحسین افتخار افضل^۱، ابراهیم کلاتری^۲، غلامعلی سلیمانی^۳، محمداسماعیل نباتیان^۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۲۱

چکیده:

از آنجا که فساد (اقتصادی و مالی) موجب تضعیف عدالت در جامعه و اختلال در تحقق به موقع اهداف کلان هر نظام سیاسی می‌گردد، لذا امر مبارزه با فساد امروزه به عنوان عامل مهم در دست‌یابی سریع به رشد و پیشرفت اقتصادی و نیز تحکیم پایه‌های همه حکومت‌ها مورد توجه جدی می‌باشد. اگرچه تاکنون پژوهش‌های متعددی پیرامون مبارزه با فساد صورت گرفته، اما آنچه پژوهش حاضر به دنبال آن است اینکه الگوی تحلیل مضمون مبارزه با فساد در منظومه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای (مد ظله العالی) از چه مضامین مرکزی و اصلی تشکیل شده است؟ در این پژوهش ضمن تبیین روش تحلیل مضمون و با استفاده از تکنیک تحلیل شبکه مضامین، تعداد ۲۶۱ داده‌ی متن اصلی بیانات ایشان در اطراف دو موضوع "مبارزه با فساد" و "فساد اقتصادی" مورد تجزیه، تحلیل و بازآرایی دقیق قرار گرفت و در انتها ۵ مضمون اصلی و فراگیر به عنوان مؤلفه‌های الگوی مبارزه با فساد در منظومه فکری ایشان به دست آمد. ۱. مبارزه با فساد از اصول نظام اسلامی برای تحقق عدالت است. ۲. نقطه کانونی شکل‌گیری فساد و نیز مبارزه با آن، اقدامات عملی قوه مجریه است. ۳. لزوم برخورداری از شایستگی‌های فردی در امر مبارزه با فساد. ۴. بستن گلوگاه‌های فساد با اصلاح نظام بانکی و گمرک. ۵. شفافیت در وضع قوانین اقتصادی و محاکمه مفسدان.

واژگان اصلی:

تحلیل مضمون، شبکه مضامین، الگوی مبارزه با فساد، منظومه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای (مد ظله العالی).

۱. دانشجوی دکتری مطالعات انقلاب اسلامی دانشگاه تهران، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

۲. استاد گروه معارف دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۳. استادیار دانشکده معارف و اندیشه دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۴. استادیار دانشکده معارف و اندیشه دانشگاه تهران، تهران، ایران.

مقدمه:

فساد و تباهی قدمتی به طول تاریخ بشر دارد. این معنی از آیه شریفه "وَ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً قَالُوْا اَتَجْعَلُ فِیْهَا مَنْ یُّفْسِدُ فِیْهَا ... [بقره / ۳۰] نیز قابل برداشت است. آنجا که ملائکه در مقام پرسش و توضیح‌خواهی از مقام خلیفه‌اللهی بشر، بر جنبه‌ی مفسده‌جویی انسان اشاره می‌دارند؛ از آن جهت که بشر چون موجودی مادی و دارای قوای غضبی و شهوی است، لازمه آن تراحم، تنازع و فساد در زمین محدود الجهاث می‌باشد در حالی که خلیفه باید در تمامی شئون وجودی خود نمایانگر مستخلف باشد (طباطبایی، ۱۳۷۸، ۱: ۱۷۷). از همین روست که پدیده فساد محدود به کشور و جامعه خاصی نیست بلکه معضلی جهانی است که همه کشورها و جوامع به ویژه کشورهای در حال توسعه را درگیر خود کرده است. جدیدترین گزارش سازمان شفافیت بین‌المللی (۲۰۲۱ میلادی) درباره شاخص ادراک فساد در بین ۱۸۰ کشور جهان، نیز حاکی از آن است که طی یک دهه اخیر ۱۵۴ کشور جهان، به لحاظ فساد یا بدتر شده‌اند یا هیچ پیشرفتی در مبارزه با فساد نداشته‌اند.

همچنان که مبارزه با فساد به طور قطع و یقین، مسیر توسعه و پیشرفت کشورهای نوظهور را هموارتر می‌سازد، در مقابل تجربه نشان داده که بی‌توجهی به این پدیده، نه تنها از موانع اصلی پیشرفت قلمداد می‌گردد حتی می‌تواند منجر به فروپاشی و انقراض حکومت‌ها نیز گردد. چرا که فساد به طور کلی و فساد اقتصادی به خصوص، همچون توده‌ای چرکین، اگر در بدنه‌ی حکومت‌ها عارض شود، زلزله‌ای ویرانگر و ضربه‌زننده به مشروعیت آن‌ها خواهد بود. (رکابیان، پورحسن، ۱۳۹۹: ۱۰۷) به همین سبب مبارزه با فساد و تلاش در جهت ریشه‌کنی آن مورد توجه اغلب کشورها و سازمان‌های بین‌المللی بوده است. تصویب کنوانسیون مبارزه با پول‌شویی در سال ۱۹۹۸ میلادی و کنوانسیون مبارزه با فساد در سال ۲۰۰۳ میلادی از سوی کشورهای عضو سازمان ملل متحد نمونه‌ای از این موارد بوده است.

در ایران وضعیت بحرانی فساد به ویژه در حکومت پهلوی دوم به جهت روی کارآمدن دولت‌های فاسد و شکل‌گیری ساختارهای فسادزا و نیز رخنه‌ی عمیق آن در درون حکومت، عامل اصلی فروپاشی حکومت سلطنتی و وقوع انقلاب اسلامی گردید. در مسیر جدید مبارزه با فساد قوانین

متعددی در جهت مبارزه با فساد بعد از پیروزی انقلاب اسلامی تصویب گردید. در این بین حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) به عنوان رهبر و حاکم جامعه اسلامی، در طول مدت رهبری خود فرامین و بیانات مهمی را در عرصه مبارزه با فساد بیان داشته‌اند. همچون فرمان هشت ماده‌ای ایشان خطاب به مسؤولان قوای سه‌گانه، در خصوص مبارزه سازمان‌یافته با فساد در اردیبهشت ۱۳۸۰. علی‌رغم تلاش مسؤولان برای کاهش فساد و مبارزه با آن، اما مطابق گزارش‌های مرتبط با این حوزه، فساد به خصوص فساد مالی و اقتصادی به دلیل نبود یک الگوی منسجم و واحد، در سطح گسترده‌ای از جامعه و نظام اداری کشور رسوخ کرده است. آنچه که این مقاله به دنبال آن است اینکه براساس روش تحلیل مضمون به عنوان یک روش تحلیل کیفی، که در آن یافتن الگوها و مفاهیم مهم از درون مجموعه داده‌های کیفی تسهیل می‌شود؛ بیانات حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) در این زمینه را مورد تحلیل و ارزیابی قرار دهد و سپس یک تحلیل صحیح و عینی که نشان دهنده راه مؤثر و عملی برای مبارزه با فساد می‌باشد، پیش چشمان همه متولیان امر به خصوص مسؤولان عالی‌سره‌قوه قرار دهد، تا عمل به آن بتواند کارآمدی نظام جمهوری اسلامی را در برآوردن آنچه درصدد آن بوده است، که همان آبادانی دنیا و آخرت شهروندان خود به صورت توأمان باشد را محقق سازد. (کلاتری، ۱۳۹۹: ۴۴)

تحلیل مضمون:

پژوهش حاضر از نظر جهت‌گیری و نتیجه، یک تحقیق بنیادی است زیرا الگوی مشخص و جدیدی از مبارزه با فساد را ارائه می‌کند. همچنین به لحاظ هدف یک تحقیق توصیفی-اکتشافی است چرا که به توصیف و کشف الگوی مبارزه با فساد در بیانات حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) می‌پردازد.

تحلیل مضمون، به عنوان یک روش ساده و البته کارآمد اینگونه تعریف شده است؛ یک روش تحلیل کیفی است که برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی استفاده می‌شود. این روش، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. (شیخ زاده، ۱۳۹۰: ۱۵۳)

تحلیل مضمون اصولاً یک راهبرد توصیفی است که یافتن الگوها و مفاهیم مهم را از درون مجموعه داده‌های کیفی تسهیل می‌کند. (کمالی، ۱۳۹۷: ۱۹۲) در یک تقسیم‌بندی کلی، دو دسته روش تحلیل

کیفی وجود دارد؛ دسته اول روش‌هایی که براساس معرفت‌شناسی و چارچوب نظری خاصی شکل می‌گیرند همچون روش تحلیل پدیدارشناسی تفسیری، تحلیل گفتمان و نظریه داده بنیاد. دسته دوم مانند همین روش تحلیل مضمون، روش‌هایی هستند که مستقل از جایگاه نظری و معرفت‌شناسی خاصی شکل می‌گیرند و برای تحلیل حجم زیادی از داده‌ها استفاده می‌گردند.

نکته‌ای که در این بین وجود دارد این است که این روش‌ها در عین اینکه مشابهت‌های زیادی با یکدیگر دارند اما وجود تفاوت‌های بسیار جزئی و اندک، آنها را از هم متمایز می‌کند. مثلاً در نظریه داده بنیاد همچون روش تحلیل مضمون، از کدگذاری داده‌ها برای تحلیل استفاده می‌شود اما برخلاف تحلیل مضمون، تحلیل داده‌ها باید تا زمان رسیدن به نظریه ادامه یابد اما در تحلیل مضمون، پژوهشگر الزامی برای انجام تحلیل داده تا دستیابی به نظریه کامل ندارد. (شیخ زاده، ۱۳۹۰: ۱۵۶)

به طور کلی تحلیل مضمون در مقابل سایر روش‌های تحلیل کیفی، اولاً یک روش تحلیل انعطاف‌پذیر است به این معنی که طیف گسترده‌ای از ویژگی‌ها را می‌توان در آن به داده‌ها نسبت داد (کمالی، ۱۳۹۷: ۱۹۳) ثانیاً اینکه به چارچوب نظری خاصی وابسته نیست. بلکه از آن می‌توان در چارچوب‌های نظری متفاوت و برای امور مختلف، استفاده کرد (همان: ۱۹۲) و ثالثاً نسبت به سایر روش‌ها به دقت و زمان بیشتری نیاز دارد.

مضمون و روش‌های شناخت آن:

در پاسخ به چستی مضمون، چنین آورده شده است که مضمون (تم)، مبین اطلاعات مهمی درباره داده‌ها و سؤالات تحقیق است و تا حدی، معنا و مفهوم الگوی موجود در مجموعه‌ای از داده‌ها را نشان می‌دهد. نیز به معنای الگویی است که در داده‌ها یافت می‌شود و دو کارکرد دارد؛ اول به توصیف و سازماندهی مشاهدات و دوم به تفسیر جنبه‌هایی از یک پدیده می‌پردازد. به طور کلی، مضمون، ویژگی تکراری و متمایزی در متن است که به نظر پژوهشگر، نشان‌دهنده درک و تجربه خاصی در رابطه با سؤالات تحقیق است. (شیخ زاده، ۱۳۹۰: ۱۵۹)

شناخت مضمون از مهم‌ترین و حساس‌ترین مراحل در روش تحلیل مضمون است که به درستی از آن تعبیر به قلب تحلیل مضمون می‌شود. توجه به کلمات کلیدی، مکنون و تکراری درون یک متن، موشکافی و دقت در متن از طریق مقایسه، کاوش موضوعات مهم و ناگفته در متن و نهایتاً توجه به

آرایه‌های ادبی و خصوصیات زبان‌شناختی متن، از جمله مهم‌ترین روش‌های شناخت مضمون در متن پژوهی هستند (همان: ۱۶۲).

تکنیک‌های تحلیل مضمون:

اگرچه در تحلیل مضمون، از روش‌های تحلیلی گسترده‌ای استفاده می‌شود اما چهار روش کاربردی مرسوم در تحلیل مضمون به این شرح هستند: (همان: ۱۶۳)

۱. قالب مضامین

تکنیک قالب مضامین، معمولاً در تحقیقاتی به کار می‌رود که متون و داده‌های آن‌ها از یک حدی بیشتر باشند (مثلاً ۱۰ تا ۳۰ منبع). در این روش -که مبدع آن کینگ است- فهرستی از مضامین شناسایی شده در ادبیات نظری و یا استخراج شده از متن داده‌ها را به صورت درختی و سلسله مراتبی نشان می‌دهد. ویژگی مهم این تکنیک، سازماندهی سلسله مراتبی مضامین و گروه‌بندی مضامین سطوح پایین‌تر در قالب خوشه‌ها و ایجاد مضامینی در سطوح بالاتر است. پژوهشگر می‌تواند جهت سازماندهی مضامین شناخته شده، از چهار یا پنج سطح استفاده کند. پس از ایجاد قالب مضامین، این قالب به طور پیوسته، بازبینی و اصلاح می‌شود تا جایی که درک کاملی از متن برای پژوهشگر فراهم شود. همچنین جهت اصلاح قالب مضامین می‌توان مضمونی را حذف و یا مضمون جدیدی را اضافه کرد.

۲. ماتریس مضامین:

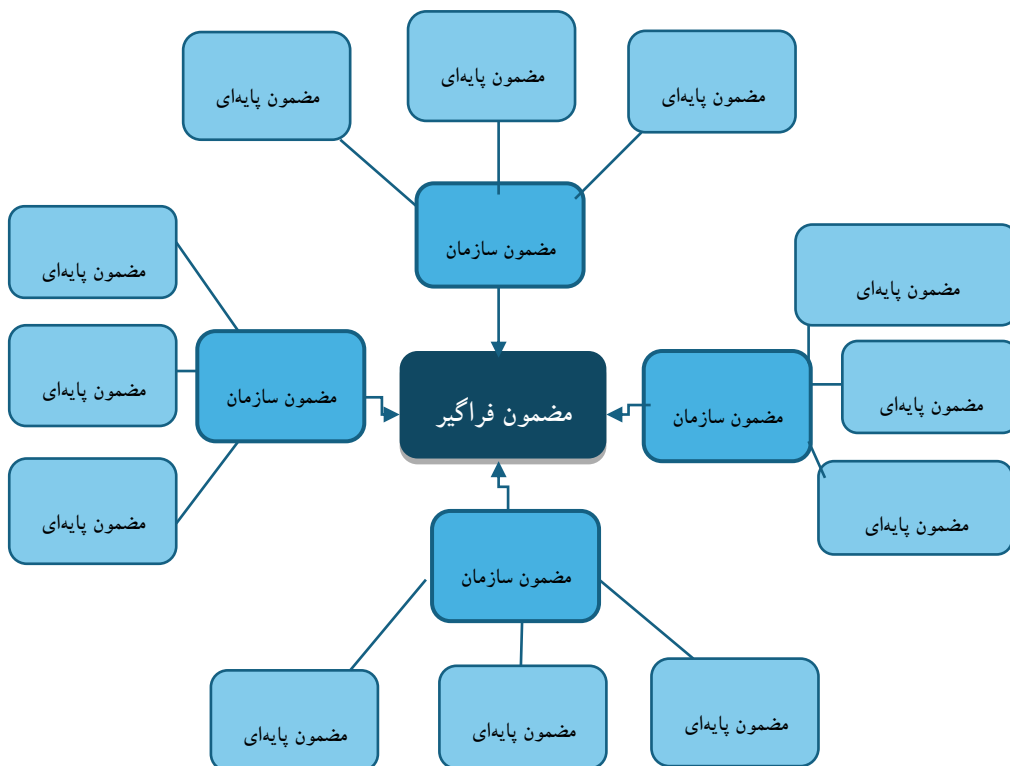
از ماتریس مضامین جهت مقایسه کردن مضامین با یکدیگر و یا مقایسه مضامین در منابع داده‌ها استفاده می‌شود. نخستین بار مایلز و هابرم (۱۹۹۴) از این روش استفاده کردند. ماتریس اساساً از تقاطع ردیف‌ها و ستون‌ها شکل می‌گیرد و در آن، ترکیبی از دو فهرست به صورت جدول توافقی، عرضه می‌شود. ردیف‌ها و ستون‌های ماتریس مضامین می‌تواند به مضمون‌ها یا منبع داده‌ها یا سایر موارد اختصاص یابد. از این رو می‌توان ماتریس‌های مختلفی با ترکیب‌های متفاوتی ایجاد کرد.

۳. شبکه مضامین

این روش را آتراید-استیرلینگ (۲۰۰۱) در تحلیل مضمون توسعه داده است. آنچه که در روش شبکه مضامین عرضه می‌شود شبکه‌ای تارنمایی شکل؛ متشکل از مضامین پایه، مضامین سازمان‌دهنده و

مضامین فراگیر است. به این صورت که شبکه مضامین، براساس روندی مشخص، ابتدا مضامین پایه که همان کدها و نکات کلیدی هستند را از متن استخراج می‌کند، سپس با دسته‌بندی و تلخیص این مضامین پایه‌ای، به اصول مجردتر و انتزاعی‌تر که همان مضامین سازمان‌دهنده هستند دست پیدا می‌کند. (ردادی، ۱۳۹۴: ۵۵) در مرحله سوم، مضامین فراگیر یا همان مضامین عالی در قالب استعاره‌های اساسی گنجانده شده و به صورت مضامین حاکم بر کل متن در می‌آیند. سپس این مضامین به صورت نقشه‌های شبکه تارنما، رسم و مضامین هر سه سطح همراه با روابط میان آنها نشان داده می‌شود.

برخلاف روش قالب مضامین، شبکه‌ی مضامین به صورت گرافیکی و شبیه تارنما نشان داده می‌شود تا تصور وجود هرگونه سلسله مراتب در میان آنها از بین برود. از این نکته نباید غافل شد که این شبکه‌ها صرفاً ابزاری تحلیلی هستند و نه خود تحلیل. به طور کلی، در شبکه مضامین از مضامین پایه‌ای که آشکار و مصرح هستند به سوی مضامین انتزاعی‌تر و کلی‌تر انتقال پیدا می‌کنیم و در انتها به مضمون (یا مضامین) اصلی متن دست می‌یابیم (همان: ۵۵).

۴. تحلیل مقایسه ای:

یکی دیگر از روش‌هایی که همراه با تحلیل مضمون به کار می‌رود، تحلیل مقایسه‌ای است. با این روش، مضامین در بین منابع و افراد مختلف با هم مقایسه می‌شود. از آنجا که در تحلیل مضمون، جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، هم‌زمان است از تحلیل مقایسه‌ای هنگام جمع‌آوری اطلاعات، کدگذاری داده‌ها، مرور ادبیات نظری و یادداشت‌های پژوهشگر استفاده می‌شود. با این روش، داده‌های به دست آمده از منابع مختلف، با یکدیگر مقایسه و تطبیق می‌شود تا شباهت‌ها و تفاوت‌ها، شناخته شود؛ این فرایند تا جایی ادامه می‌یابد که پژوهشگر احساس کند نکته جدیدی از مقایسه داده‌ها حاصل نمی‌شود. از تحلیل مقایسه‌ای می‌توان برای مقایسه مضامین در بین پاسخ‌دهندگان مختلف (براساس جنسیت، سن، سمت و...) و همچنین برای منابع مختلف داده‌ها (مانند مصاحبه، پرسشنامه، گروه کانونی و...) استفاده کرد.

ابزار تحلیل داده‌ها:

امروزه استفاده از نرم‌افزارها به دلیل سرعت و دقت بسیار بالا به طور وسیعی در جنبه‌های مختلف زندگی بشر گسترش پیدا کرده است. برخی از این نرم‌افزارها که در دسته‌ی تحلیل محتوای کیفی جای می‌گیرند، در روش تحلیل مضمون مورد استفاده پژوهشگران می‌باشند. از جمله اینگونه نرم‌افزارها: NVivo، ATLAS.ti و MAXQDA هستند. نرم‌افزار MAXQDA که در این تحقیق از آن بهره گرفته می‌شود یکی از نسخه‌های جدید نرم‌افزارهای تحلیل کیفی بوده که سه عمل کدگذاری باز، محوری و انتخابی را مبتنی بر رویکردهای گراندد تئوری، پدیدارشناسی، مطالعه موردی و ... پشتیبانی می‌کند. نرم‌افزار MAXQDA به دلیل سازگاری بهتر با زبان فارسی به نسبت دیگر نرم‌افزارهای تحلیل مضمون، از کارایی ویژه‌ای در مراحل مختلف یک تحقیق برخوردار است که عبارتند از: جمع‌آوری داده‌ها، سازماندهی داده‌ها، کمک به تحلیل از طریق قابلیت‌ها و عملگرها، خروجی اطلاعات گویا و زیبا و نیز در معرض عموم قرار دادن و چاپ و نمایش آن‌ها.

مفاهیم نظری (تعاریف)

واژه فساد از ریشه فعل لاتین *rumpere* گرفته شده و در فرهنگ لغت انگلیسی معادل *corrupt* در زمینه علوم اجتماعی به معنای رشوه‌دادن، فاسد کردن و نقض کردن به کار گرفته شده است (غفور

زاده، ۱۳۹۶: ۶۹) و به معنای شکستن است. چرا که در فساد چیزی می‌شکند یا نقض می‌شود. این چیز ممکن است رفتار اخلاقی یا شیوه‌ی قانونی یا غالباً مقررات اداری باشد. (صفری، نائبی، ۱۳۸۰: ۱۴۵) راغب در المفردات، فساد را به معنای خروج از حد اعتدال معنا می‌کند چه این خارج شدن کم باشد یا زیاد. (اصفهانی، ۱: ۳۷۹) دستیابی به تعریفی واحد از فساد کار دشواری است چرا که از یک طرف فساد نه یک مفهوم تک‌بعدی که؛ یک مفهوم اجتماعی، حقوقی، اقتصادی و سیاسی است و از طرف دیگر ارزش‌های اجتماعی، اخلاقی و فرهنگی هر جامعه با سایر جوامع متفاوت است. به طور کلی تعاریف ذکر شده از فساد عمدتاً از دو منظر صورت گرفته است.

۱. تعریف فساد از منظر چِستی آن

«هر نوع سوء استفاده غیرقانونی از قوانین، مقررات و اموال، منافع و امکانات عمومی موجود در جهت منافع و اهداف شخصی». (فتاحی اردکانی، ۱۳۹۵: ۲۵)

«هر عملی که مسیر عادی و سلامت جامعه را برهم‌زده و در نتیجه بسیاری از مواهب و نعمت‌های یک اجتماع سالم مثل آزادی، عدالت و آرامش عمومی را تباه سازد» (شیردل، ۱۳۹۷: ۲۹) این تعریف برآمده از کاربرد واژه فساد در قرآن و حدیث می‌باشد.

«سوء استفاده از قدرت عمومی برای کسب منافع شخصی» این تعریف مورد توافق عمومی در جهان است که بانک جهانی و سازمان شفافیت بین‌الملل آن را ارائه داده‌اند.

«هر نوع تصرف غیرقانونی در اموال دولتی و سوء استفاده از موقعیت و استفاده غیرقانونی از اختیارات و قدرت در جهت استفاده امکانات عمومی». (رضائیان، ۱۳۹۳: ۵۹)

«زیرپا گذاشتن قوانین و ضوابط برای دستیابی به منافع شخصی». (فکوهی، ۱۳۷۵: ۱۶)

«رفتاری که از وظایف رسمی یک نقش عمومی به‌خاطر ملاحظه خصوصی (شخصی، خانوادگی، باند خصوصی) به سودهای نقدی یا منزلتی منحرف شود؛ یا مقررات را به‌خاطر انواع ویژه‌ای از اعمال نفوذ خصوصی نقض نماید». (فراهانی، ۱۳۸۴: ۱۴)

«هوگ و مونم به پیروی از شیفلر و ویشنی (۱۹۹۳) فساد را "استفاده از امکانات دولتی برای کسب منافع شخصی غیرمجاز" تعریف کرده‌اند. (کریمی پور، ۱۳۹۶: ۷۵)

۲. تعریف فساد از منظر نشانه‌ها و پیامدهای منفی آن

بدون شک فساد و رواج آن در هر جامعه‌ای عوارض و پیامدهای منفی متعددی از جمله جلوگیری از رشد اقتصادی، پایمال شدن حقوق افراد، عدم انگیزه مبارزه با فساد و بی‌ثباتی سیاسی را به دنبال دارد (رحیمیان، ۱۳۹۳: ۱۰۹-۱۱۴) وجود این عوارض و پیامدها سبب شده برخی از تعاریف فساد بر این محور صورت بگیرد که برخی از آنها عبارتند از:

«رفتاری ضداجتماعی که مزایایی را خارج از قاعده و بیجا و برخلاف هنجارهای اخلاقی و قانونی اعطا کرده، قدرت بهبود شرایط زندگی مردم را تضعیف می‌نماید». (رحمت الهی، ۱۳۸۳: ۱۲۴)

«فساد یعنی هر پدیده‌ای که مجموعه‌ای را از اهداف و کارکردهای خود باز می‌دارد». (رضائیان، ۱۳۹۳: ۵۹)

«شرارتی که بر همه جوامع تا حدودی تأثیر می‌گذارد و جوامعی را که شکنندگی بیشتری دارند به شدت دچار خفقان می‌کند». (عباس زادگان، ۱۳۸۳: ۱۶)

«فساد به تمام شکل‌های گوناگون انحراف یا اعمال قدرت شخصی و استفاده نامشروع از مقام و موقعیت شغلی قابل اطلاق است». (رستمی، ۱۳۹۱: ۲۲)

همانطور که ذکر شد؛ با توجه به تنوع و تکرر شیوه‌های فساد و نیز تفاوت دیدگاه‌های موجود برآمده از فرهنگ و ارزش‌های هر جامعه در مورد فساد، دستیابی به یک تعریف واحد از پدیده فساد کار آسانی نیست. اما به نظر می‌رسد تعریف فساد مبنی بر «سوءاستفاده از قدرت عمومی برای کسب منافع خصوصی» که بانک جهانی و سازمان شفافیت بین‌الملل ارائه داده‌اند از جامعیت بالاتری برخوردار می‌باشد. به طور کلی از تعاریف صورت گرفته در مورد فساد می‌توان چنین دریافت که همه موارد و مصادیق این پدیده در سایه وجود دو معیار و رکن مهم تحقق پیدا می‌کند، که عبارتند از:

۱- نقض یا انحراف از قانون

معیار و ملاک تعریف فساد، انحراف یا نقض قانون است البته منظور از قانون در اینجا تنها قانون مدون نیست بلکه این انحراف هم شامل انحراف از قانون مدون می‌شود و هم شامل قانون و هنجارهای اخلاقی غیرمدون اما پذیرفته شده اجتماعی می‌باشد. (صنیعی، ۱۳۹۵: ۴۰)

۲- بهره برداری شخصی یا گروهی (کسب منفعت خصوصی)

فساد در جایی به منصفی ظهور می‌رسد که منفعت اصیل مغایر منفعت وکیل باشد و اصیل نتواند کنترل کاملی بر افعال وکیل داشته باشد (همان: ۴۰) شخص زمانی مرتکب فساد می‌شود که تحت تأثیر منافع شخصی و یا

روابط خانوادگی و دلبستگی‌های اجتماعی قرار گرفته باشد. در واقع انگیزه‌های فردی یا گروهی که منشأ آن منافع مادی یا غیر مادی است منجر به عدول از تعهدات سازمانی فرد می‌گردد. (همان: ۴۱)

از آنجا که هدف پژوهش حاضر؛ شناخت الگوی تحلیلی مبارزه با فساد با استفاده از مضامین برگرفته از داده‌های به‌دست آمده از بیانات حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) می‌باشد، لذا روش تحلیل مضمون برای این پژوهش انتخاب شده است. فرایند کامل تحلیل مضمون بیانات ایشان، از سه مرحله کلان تشکیل می‌شود: الف- تجزیه و توصیف متن، ب- تشریح و تفسیر متن، ج- ادغام و یکپارچه کردن مجدد متن. در حالی که همه این مراحل با تفسیر و تحلیل همراه است اما در هر مرحله از تحلیل، سطح بالاتری از انتزاع به دست می‌آید. (شیخ زاده، ۱۳۹۰: ۱۷۷) به طور کلی فرایند گام به گام تحلیل مضمون براساس روش تحلیل شبکه‌ی مضامین در جدول ذیل ترسیم شده است.

مرحله‌ی تحلیلی	گام	اقدام
الف- تحویل یا خرد کردن متن	گام اول: کدگذاری	تهیه یک چارچوب کدگذاری تجزیه متن به پاره‌گفتارها با استفاده از چارچوب کدگذاری
	گام دوم: شناخت مضامین	انتزاع مضامین از پاره‌گفتارها تصحیح مضامین
	گام سوم: ساختن شبکه‌های مضمونی	منظم کردن مضامین یافتن مضامین پایه‌ای بازآرایی مضامین پایه‌ای برای یافتن مضامین سازمان‌دهنده استخراج مضمون (مضامین) فراگیر ترسیم شبکه (های) مضمونی بازبینی و تصحیح شبکه (های) مضمونی
ب) کاوش متن	گام چهارم: توصیف و کشف	توصیف شبکه

شبکه‌های مضمونی	اکتشاف شبکه	
گام پنجم: خلاصه کردن شبکه‌های مضمونی		
گام ششم: توصیف الگوها		ج) یکپارچه‌سازی اکتشاف‌ها

مراحل تنظیم شبکه مضمونی

مضامین پایه‌ای مرتبط با مبارزه با فساد در منظومه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) برای شناخت الگوی تحلیل مضمون مبارزه با فساد در بیانات حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی)، سه مرحله اصلی باید طی شود. در این رابطه علاوه بر مطالعه و تحلیل کلید واژه مبارزه با فساد، کلید واژه «مفاسد اقتصادی» نیز به دلیل اینکه ارتباط مستقیمی با بحث مبارزه با فساد دارد مورد تحلیل قرار می‌گیرد. با مراجعه به گزینه «آرشیو موضوعی» از بخش «بیانات»، در پایگاه دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی)، تعداد ۹۸ نتیجه در موضوع «مبارزه با فساد» و تعداد ۱۶۳ نتیجه در موضوع «مفاسد اقتصادی» نمایش داده می‌شود. در نخستین مرحله بعد از مطالعه و مذاقه در همی ۲۶۱ داده‌ی متن اصلی؛ برای ۳۳ مورد از این داده‌ها، با استفاده از تجزیه و تنظیم دقیق متن؛ مضمون‌های پایه‌ای از طریق کدگذاری استخراج می‌شود. این مضامین پایه‌ای در واقع همان مضامینی هستند که با خواندن متن اصلی، مستقیماً به ذهن متبادر می‌شود. در جدول زیر این موارد نمایش داده شده است. برای بالاتر بردن دقت و سرعت در کدگذاری، از نرم افزار رایانه‌ای MaxQDA بهره گرفته شده است.

ردیف	بیانات	مضمون پایه‌ای
۱.	وجود فساد تعجب‌آور نیست، مبارزه نکردن با فساد تعجب‌آور است. (۱۳۷۴/۶۸)	مبارزه با فساد امری بدیهی است

۲.	اسلام با فساد و ظلم و تبعیض مخالف است. (۱۳۸۲/۳/۱۴)	اسلام با هرگونه فساد مخالف است
۳.	همه کار پیغمبران عبارت بود از این که تا می‌توانند اصلاح کنند یعنی فساد را در کشور از بین ببرند. (۱۳۸۳/۱/۲)	تمام همت پیامبران بر از بین بردن فساد در جامعه بود
۴.	مبارزه با فساد یکی از پایه‌های اصلی حکومت و نظام اسلامی است. این روش امیرالمؤمنین است. (۱۳۸۰/۹/۱۶)	مبارزه با فساد از اصول حکومت امیرالمؤمنین است
۵.	مبارزه با فساد اداری و فساد اقتصادی و سوءاستفاده از امکاناتی که قدرت در اختیار افراد می‌گذارد چه سوءاستفاده مالی و چه سوءاستفاده سیاسی، از اصول انقلاب است. (۱۳۸۱/۳/۱۴)	مقابله با فساد از اصول انقلاب اسلامی است
۶.	مبارزه با فساد، ظلم و زورگویی جزو اصول ماست. (۱۳۸۱/۳/۱۴)	مبارزه با فساد از اصول رهبری آیت الله خامنه‌ای است
۷.	یکی از مصداق‌های عدالت، مبارزه با فساد مالی و اقتصادی است. (۱۳۸۷/۱/۱)	مبارزه با فساد مالی و اقتصادی مصداق عدالت است
۸.	تکلیف ما این است که عدالت را در جامعه مستقر کنیم و این هم جز با مبارزه علیه فساد و افزون‌طلبی انسان‌های مفت خوار و سوء استفاده‌کن امکان‌پذیر نیست. (۱۳۸۲/۶/۵)	استقرار عدالت در جامعه تنها با مقابله علیه انسان‌های فاسد ممکن است
۹.	چند سال قبل از این، بنده درباره فساد اقتصادی، به رؤسای	عملاً باید با فساد

مبارزه کرد	قوا نامه دادم. خب، با فساد اقتصادی مبارزه کنید. به زبان گفتن که مطلب تمام نمی‌شود؛ عملاً با فساد مبارزه کنید. هی بگوئیم مبارزه با فساد اقتصادی. خب، کو؟ در عمل چه کار شد؟ چه کار کردید؟ اینهاست که انسان را متأثر می‌کند. ۱۳۹۱/۱۱/۲۸	
شکل‌گیری فساد به دلیل عمل نکردن به توصیه هاست	من توصیه‌های مؤکدی را راجع به مقابله‌ی با فساد اقتصادی به مسئولین کشور کردم؛ استقبال هم کردند؛ اما خب، اگر عمل می‌کردند، دیگر این فساد ... پیش نمی‌آمد. وقتی عمل نمی‌کنیم، دچار این حوادث می‌شویم. ۱۳۹۰/۷/۱۱	۱۰.
با صرف حرف زدن، مبارزه با فساد محقق نمی‌شود	البته در مقام بیان (مبارزه با فساد) و در روزنامه‌ها ... حرف‌های قشنگ خوبی زده می‌شود اما اینها فایده‌ای ندارد؛ دو صد گفته چو نیم کردار نیست. ۱۳۹۵/۱/۱	۱۱.
منشأ شکل‌گیری فساد از قوه مجریه است	بسترهای فساد، زمینه‌های فساد در قوه مجریه تشکیل می‌شود؛ اینجا باید با فساد مبارزه کرد. ۱۴۰۰/۵/۱۲	۱۲.
سرآغاز فساد در بخش‌هایی از قوه مجریه است	در قوه مجریه، در بخش‌های مالی، پولی، بازرگانی و گمرکی گلوگاه‌های فساد مالی وجود دارد. ۱۳۸۲/۲/۲۲	۱۳.
مبارزه با فساد باید از قوه مجریه آغاز شود	به اعتقاد من مرکزی که باید مبارزه با مفاسد اقتصادی را دنبال کند، دولت است و قوه قضائیه در مرحله آخر قرار می‌گیرد. باید دولت سینه سپر کند و به میدان بیاید و مبارزه با مفاسد اقتصادی را به جدّ بنخواهد. ۱۳۸۲/۶/۵	۱۴.
قوه مجریه در خط مقدم مبارزه با فساد	مبارزه با فساد در درجه اول کار خود دولت است. (۱۳۸۱/۶/۴)	۱۵.

است		
وظیفه پیشگیری از بروز فساد به عهده دستگاه اجرایی است	در داخل تشکیلات دولتی، اهمیت مبارزه با فساد اقتصادی بیشتر است. دستگاه قضائی مجازات مفسد را بر عهده دارد، دستگاه اجرایی جلوگیری از بروز فساد را بر عهده دارد؛ این مهتر است؛ این پیشگیری است. ۱۳۸۶/۴/۹	۱۶.
امر مبارزه با فساد به افراد سالم و امین واگذار شود	کار مبارزه با فساد را به افراد مطمئن و برخوردار از سلامت و امانت بسپارید. دستی که می‌خواهد با ناپاکی دریفتند باید خود پاک باشد، و کسانی که می‌خواهند در راه اصلاح عمل کنند باید خود برخوردار از صلاح باشند. ۱۳۸۰/۲/۱۰	۱۷.
برای مقابله با فساد محتاج نیروهای پاک سرشت و مؤمن هستیم	این مبارزه نیازمند انسان‌هایی با ایمان و جهادگر، و منبع الطبع با دستانی پاک و دل‌هایی نورانی است. ۱۳۹۷/۱۱/۲۲	۱۸.
انسان پاک‌دست می‌تواند با فساد مبارزه کند	با دستمال کثیف نمی‌شود شیشه را تمییز کرد. اگر انسان بخواهد با فساد مبارزه کند، باید در درجه‌ی اول مراقب باشد که فساد دامن خودش را نگیرد. دست پاک، دامن پاک، زبان پاک و چشم پاک خواهد توانست همه چیز را پاک کند. ۱۳۸۳/۳/۲۷	۱۹.
شرط مبارزه با فساد، آلوده نبودن خود به فساد می‌باشد	کسی که خودش آلوده به فساد باشد قادر نخواهد بود با فساد مبارزه کند. (۱۳۸۱/۷/۳۰)	۲۰.
در مبارزه با فساد گلوگاه‌های فساد باید بسته شود	از جمله مسائلی که در این مبارزه وسیع حتماً باید مورد توجه قرار گیرد، این است که تنها با کسی که فساد کرده و فسادی که تحقق پیدا کرده است، برخورد نشود؛ مواظب	۲۱.

	باشند فساد به وجود نیاید. بنده به مسؤولان دستگاه‌های اجرایی و قضائی تأکید کرده‌ام، بگردند ببینند جاهایی که گلوگاه فساد است، کجاست؛ آنجا را تحت نظارت قرار دهند و نگذارند از اول فساد به وجود بیاید. ۱۳۸۰/۱۰/۱۹	
۲۲.	حقیقتاً مبارزه‌ی با فساد [مهم است]. نگذاریم کانون‌های چرکین شکل بگیرند که علاج آنها مشکل باشد. از اول جلوی آن را باید گرفت. ۱۳۹۳/۳/۴	جلوی شکل‌گیری کانون‌های چرکین فساد باید گرفته شود
۲۳.	یکی از موانع پیشرفت اقتصادی کشور، وجود گلوگاه‌های فساد است که به شدت باید از آن ترسید و با آن مقابله و مبارزه کرد. (۱۳۸۰/۵/۱۱)	پیشرفت اقتصادی در گرو مقابله با گلوگاه‌های فساد است
۲۴.	مبارزه با فساد خیلی مسئله مهمی است که بایستی کانال‌های فساد و مجاری فساد بسته بشود که این در واقع به معنای اصلاح کردن نظام بانکی و اصلاح کردن گمرک و امثال اینها است که بایستی راه فساد به کلی بسته بشود. ۱۴۰۰/۱/۱	اصلاح نظام بانکی و گمرک مجاری فساد را می‌بندد
۲۵.	علاج در زمینه مسائل اقتصاد این است که تکیه کنیم و متمرکز بشویم بر مسئله تولید و جلوگیری از سقوط پی در پی ارزش پول ملی، و بستن رخنه‌ها. رخنه‌هایی وجود دارد که گاهی کارهای خوبی هم که در کشور انجام می‌گیرد، این رخنه‌ها مانع می‌شود؛ مثل قاچاق، مثل واردات بی‌رویه و بعضی از فسادهای مالی؛ اینها رخنه است. ۱۳۹۹/۷/۲۱	بستن رخنه‌های نفوذ فسادهای مالی از طریق مبارزه با قاچاق و واردات بی‌رویه
۲۶.	شفاف‌سازی شرط اصلی این فسادستیزی است؛ باید شفاف‌سازی بشود، باید فضای رقابتی به وجود بیاید. ۱۳۹۲/۱۲/۲۰	شفافیت، شرط اصلی مبارزه با فساد

<p>ممانعت از شکل‌گیری اقدامات فسادزا از طریق شفاف‌سازی اقتصاد</p>	<p>سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی؛ بند ۱۹: شفاف‌سازی اقتصاد و سالم‌سازی آن و جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و ...</p>	<p>۲۷.</p>
<p>شفاف‌سازی از طریق وضع قوانین صریح و تأویل ناپذیر</p>	<p>مقررات را باید شفاف کرد که جای توجیه و تبدیل و تعبیر و تأویل نباشد. راه‌های تقلب بسته بشود. جلوی کسانی که اهل سوء استفاده از ظاهر قوانین هستند، گرفته شود. ۱۳۸۵/۱۱/۳۰</p>	<p>۲۸.</p>
<p>شفاف‌سازی در مقررات و دموکراسی اداری راه نفوذ فساد را می‌بندد</p>	<p>برای اینکه فساد در این کار راه پیدا نکند، یک الزاماتی وجود دارد که دولت، مجلس و قوه قضائیه باید به آن پایبند باشند؛ باید مقررات را شفاف کنند، راه‌ها را کوتاه کنند، پیچ و خم‌های اداری را کم کنند. ۱۳۸۵/۱۱/۳۰</p>	<p>۲۹.</p>
<p>لزوم اطلاع‌رسانی بجا و صحیح به افکار عمومی</p>	<p>(در رسیدگی به پرونده‌های فساد اقتصادی) کار را بکنیم بعد اطلاع دهیم این کار شد. بنده معتقد به خبررسانی و اطلاع‌رسانی‌ام؛ مکرر هم به رئیس محترم قوه و دوستان دیگر در این زمینه عرض کرده‌ام. باید افکار عمومی را مطلع کرد و اطلاع‌رسانی صحیح و درست انجام داد؛ لیکن اطلاع‌رسانی به هنگام، بجا و به شکل متین و صحیح. ۱۳۸۱/۴/۵</p>	<p>۳۰.</p>
<p>اطلاع‌رسانی سنجیده و غیر تبلیغات‌گونه به افکار عمومی</p>	<p>(در امر مبارزه با فساد) با این امر مهم و حیاتی نباید به گونه‌ای شعاری و تبلیغاتی و تظاهرگونه رفتار شود. به جای تبلیغات باید آثار و برکات عمل مشهود گردد. هرگونه اطلاع‌رسانی به افکار عمومی که البته در جای خود لازم است، باید به دور از اظهارات نسنجیده و تبلیغات‌گونه بوده</p>	<p>۳۱.</p>

	و حفظ آرامش و اطمینان افکار عمومی را در نظر داشته باشد. ۱۳۸۰/۲/۱۰	
اطلاعات اقتصادی باید برای همه مردم قابل دسترس باشد	بایستی فعالان بخش خصوصی بدانند فرصت‌های سرمایه‌گذاری کجاهاست کدام‌هاست؛ همه مطلع باشند، استفاده‌های ویژه‌خوارانه نشود. محصوربودن اطلاعات، محدودبودن اطلاعات به بعضی از افراد، دون بعضی، موجب ویژه‌خواری عجیبی می‌شود ... اطلاعات باید عمومی بشود. باید شفاف‌سازی اطلاعات صورت بگیرد. ۱۳۹۰/۵/۲۶	۳۲.
ایجاد شفافیت از طریق برخورد قانونی با مفسدان	واقعاً با فساد مبارزه بشود ... ما باید برخورد کنیم بعد برخورد را به مردم بگوئیم، یک نفر فاسد را پیدا کنیم یا یک گروه فاسد را پیدا کنیم، برخورد قانونی قوی رضایت بخش بکنیم. بعد همین را به اطلاع مردم برسانیم، بگوئیم این کار اتفاق افتاد؛ این خوب است. ۱۳۹۷/۴/۲۴	۳۳.

تبدیل مضامین

در مرحله بعد، پس از استخراج مضامین پایه‌ای، در جهت یافتن مضامین سازمان‌دهنده و فراگیر؛ این مضامین پایه‌ای بازآرایی شده تا در انتها شبکه‌های مضمونی مورد نظر ترسیم شود. در واقع در این مرحله از تحلیل مضمونی سعی می‌شود با سازماندهی مجدد مضامین اولیه به مضامین انتزاعی‌تری دست یابیم که ما را به مضمون‌های اصلی‌تر، فراگیرتر و مرکزی‌تر رهنمون سازد. (ردادی، ۱۳۹۴: ۶۷)

ردیف	مضامین پایه‌ای	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
۱.	مبارزه با فساد امری بدیهی است	عقلانی بودن مبارزه با فساد	بر پایه‌ی عقل و شرع؛ مبارزه با
۲.	اسلام با هرگونه فساد مخالف است	مبارزه با فساد از اصول	

فساد از اصول نظام اسلامی برای تحقق عدالت است	اسلامی است	۳. تمام همت پیامبران بر از بین بردن فساد در جامعه بود	
		۴. مبارزه با فساد از اصول حکومت امیرالمؤمنین است	
	مبارزه با فساد از اصول بنیادی انقلاب و رهبری است	۵. مقابله با فساد از اصول انقلاب اسلامی است	
		۶. مبارزه با فساد از اصول رهبری آیت الله خامنه‌ای است	
	مبارزه با فساد همان استقرار عدالت در جامعه است	۷. مبارزه با فساد مالی و اقتصادی مصداق عدالت است	
		۸. استقرار عدالت در جامعه تنها با مقابله علیه انسان‌های فاسد ممکن است	
	نقطه کانونی شکل‌گیری فساد و مبارزه با آن، اقدامات عملی قوه مجریه است	مبارزه واقعی با فساد با اقدام و عمل محقق می‌شود	۹. عملاً باید با فساد مبارزه کرد
			۱۰. شکل‌گیری فساد به دلیل عمل نکردن به توصیه‌هاست
۱۱. با صرف حرف‌زدن، مبارزه با فساد محقق نمی‌شود			
خاستگاه پدیده فساد، در دولت است		۱۲. منشأ شکل‌گیری فساد از قوه مجریه است	
		۱۳. سرآغاز فساد در بخش‌هایی از قوه مجریه است	
خط مقدم مبارزه با		۱۴. مبارزه با فساد باید از قوه مجریه آغاز	

	فساد، با قوه مجریه است	شود	
		۱۵. قوه مجریه در خط مقدم مبارزه با فساد است	
		۱۶. وظیفه پیشگیری از بروز فساد به عهده دستگاه اجرائی است	
لزوم برخورداری از شایستگی‌های فردی در موفقیت مبارزه با فساد	ضرورت پاک‌دستی و برخورداری از سلامت نفس برای مقابله با فساد	۱۷. امر مبارزه با فساد به افراد سالم و امین واگذار شود	
		۱۸. برای مقابله با فساد محتاج نیروهای پاک‌سرشت و مؤمن هستیم	
		۱۹. انسان پاک‌دست می‌تواند با فساد مبارزه کند	
		۲۰. شرط مبارزه با فساد، آلوده‌نبودن خود به فساد می‌باشد	
		۲۱. در مبارزه با فساد گلوگاه‌های فساد باید بسته شود	
بستن گلوگاه‌های فساد با اصلاح نظام بانکی و گمرکی، مبارزه با قاچاق و واردات بی‌رویه	گلوگاه‌های فساد باید بسته شود	۲۲. جلوی شکل‌گیری کانون‌های چرکین فساد باید گرفته شود	
		۲۳. پیشرفت اقتصادی در گرو مقابله با گلوگاه‌های فساد است	
		۲۴. اصلاح نظام بانکی و گمرک مجاری فساد را می‌بندد	
		۲۵. بستن رخنه‌های نفوذ فساد مالی از طریق مبارزه با قاچاق و واردات بی‌	
	رویه عوامل فسادزا		

	رویه	هستند
۲۶.	شفافیت شرط اصلی مبارزه با فساد	شرط اصلی مبارزه با
۲۷.	ممانعت از شکل‌گیری اقدامات فسادزا از طریق شفاف‌سازی اقتصاد	فساد شفاف‌سازی اقتصادی است
۲۸.	شفاف‌سازی از طریق وضع قوانین صریح و تأویل‌ناپذیر	شفافیت و عدم ابهام در وضع قوانین و مقررات
۲۹.	شفاف‌سازی در مقررات و دموکراسی اداری راه نفوذ فساد را می‌بندد	
۳۰.	لزوم اطلاع‌رسانی بجا و صحیح به افکار عمومی	حق اطلاع‌رسانی و دسترسی آزاد به اطلاعات اقتصادی برای عموم مردم
۳۱.	اطلاع‌رسانی سنجیده و غیر تبلیغاتی گونه به افکار عمومی	
۳۲.	اطلاعات اقتصادی باید برای همه مردم قابل دسترس باشد	
۳۳.	ایجاد شفافیت از طریق برخورد قانونی با مفسدان	ایجاد شفافیت در برخورد با مفسدان اقتصادی

تشریح و کشف شبکه‌ی مضامین

پس از بازبینی و تصحیح چندباره شبکه مضامین، از تعداد ۳۳ مضمون پایه‌ای، نهایتاً ۵ مضمون فراگیر به عنوان مضامین اصلی تر و مرکزی تر به دست آمد؛ که در ادامه بررسی و تحلیل هرکدام از این مضامین ذکر می‌گردد.

۱. بر پایه‌ی عقل و شرع؛ مبارزه با فساد از اصول نظام اسلامی برای تحقق عدالت است

در منظومه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) موضوع مبارزه با فساد همانند دیگر موضوعات، بر اساس دیدگاه اسلام (قرآن و سنت) مورد ارزیابی و تحلیل قرار می‌گیرد و از آنجا که

این دیدگاه با فطرت انسانی مطابقت کامل دارد؛ لذا این تحلیل و ارزیابی مورد پذیرش هر عقل سلیمی قرار می‌گیرد. به طور قطع و یقین؛ یکی از اهداف مهم تشکیل حکومت اسلامی تلاش در جهت برقراری قسط و عدل می‌باشد، بر همین اساس ایشان با تکیه بر روش حکومت پیامبران و نیز ائمه هدی علیهم السلام؛ و بر این مبنا که دو مفهوم عدالت و مبارزه با فساد لازم و ملزوم یکدیگر می‌باشند، (رکابیان، پورحسن، ۱۳۹۹: ۱۰۷) لذا مبارزه با فساد را به عنوان مصداق حقیقی و اتم استقرار عدالت در جامعه و از پایه‌های اصلی حکومت و نظام اسلامی بر می‌شمارند.

۲. نقطه کانونی شکل‌گیری فساد و مبارزه با آن، اقدامات عملی قوه مجریه است

قوه مجریه به واسطه تسری آن در کل بدنه کشور و نیز در اختیار داشتن بودجه سالیانه کشور، عمدتاً شکل‌گیری فساد و نفوذ مفسدان اقتصادی در آن بسیار زیاد است. لذا خود دولت عامل اول نابسامانی و نوسان جدی در کشور می‌باشد که با روش جاری، قادر به برونبرد کشور از این معضل نیست. (صدرا، ۱۴۰۰: ۲۵) از همین رو در اندیشه حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) بسترها و زمینه‌های فساد در قوه مجریه بسیار بیشتر و مساعدتر از قوای دیگر است. لذا بر این باور می‌باشند که قبل از اقدام قوه قضائیه، خود دولت در درجه اول باید با بستن این بسترها و زمینه‌ها از شکل‌گیری و گسترش فساد جلوگیری و ممانعت به عمل آورد. و البته این امر تنها با انجام اقدامات عملی میسر می‌باشد.

۳. لزوم برخورداری از شایستگی‌های فردی در موفقیت مبارزه با فساد

برخورداری از سلامت نفس و پاک‌دستی در نظرگاه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی)، شرط لازم برای مقابله جدی و مؤثر با فساد و مفسدان اقتصادی است. اصولاً شایستگی‌های فردی در اطمینان‌بخشی، اثربخشی و افزایش کارایی و میزان رضایتمندی یک مجموعه نقش مهمی دارد. بهره‌گیری از انسان‌های با ایمان، امین، درستکار، ثقه و استوار برای مبارزه و مقابله با مفسدان، شرط لازم در به نتیجه رسیدن و موفقیت این مبارزه دارد. از همین روست که ایشان در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، سلامت اعتقادی و اخلاقی مسؤولان کشور که همان حفظ طهارت و تقوا، دوری از فساد و رعایت ارزش‌های اسلامی است را از مهم‌ترین عوامل تحقق اهداف آن بیانیه راهبردی بر می‌شمارند. (رکابیان، پورحسن، ۱۳۹۹: ۱۰۰)

۴. بستن گلوگاه‌های فساد با اصلاح نظام بانکی و گمرکی، مبارزه با قاچاق و واردات بی‌رویه

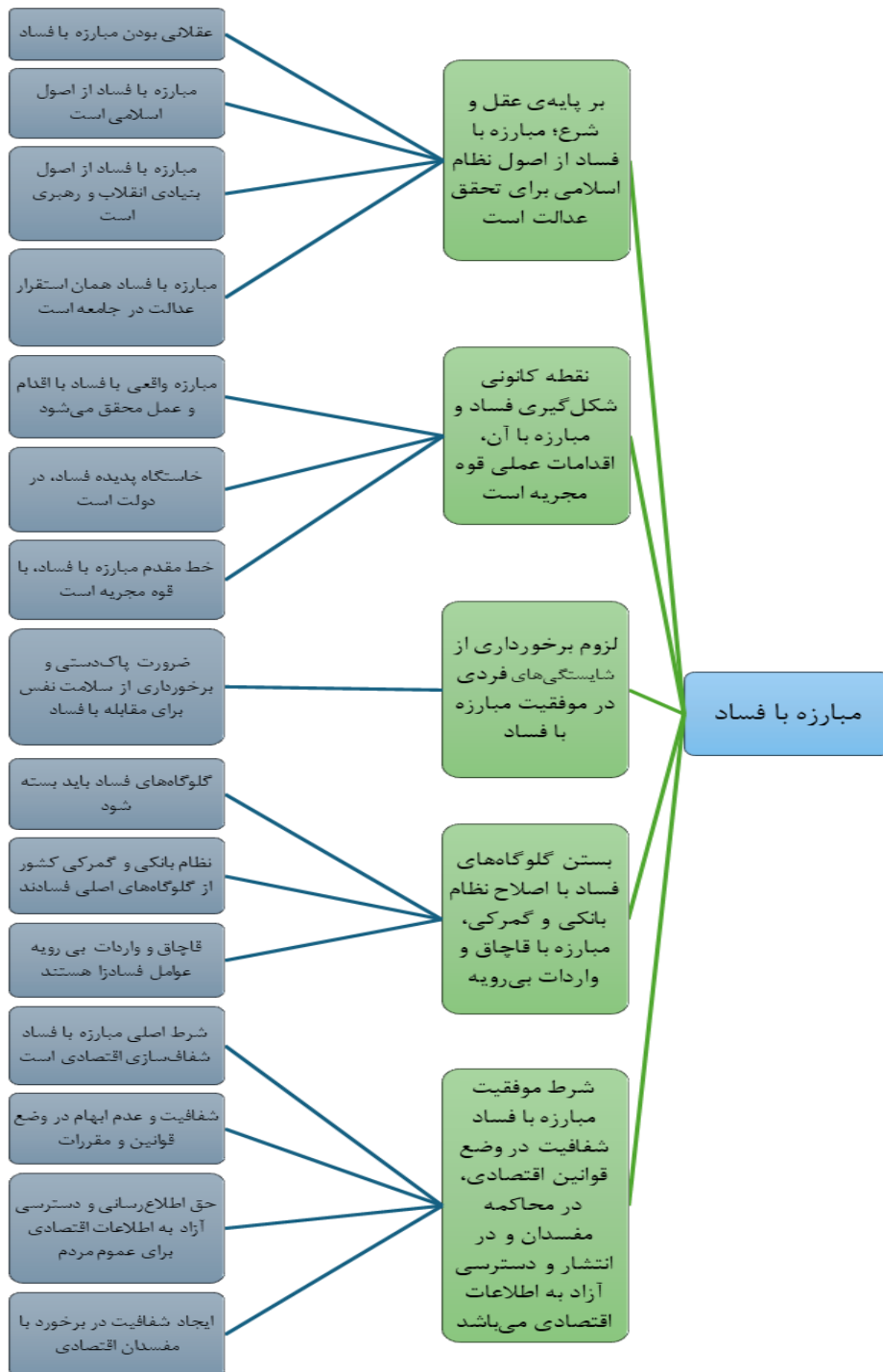
با بررسی عمیق و گسترده در اطراف بیانات حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) می‌توان گفت مهم‌ترین اقدامات دولت‌ها در امر مبارزه با فساد مطابق منظومه فکری ایشان؛ انجام اصلاحات لازم در گلوگاه‌های مهم اقتصادی همچون؛ انجام اصلاحات در نظام بانکداری و گمرک است. از طرف دیگر بستن راه‌های ورود کالای قاچاق به کشور و نیز جلوگیری از واردات بی‌رویه کالایی که مشابه داخلی دارد، نقش مهمی در سالم‌سازی اقتصاد و بستن رخنه‌های فسادآفرین ایفا می‌کند. در کنار این اقدامات بنیادین، مبارزه دائمی و البته قاطع با مظاهر فساد، تبعیض و ویژه‌خواری همچون ایجاد مراکز تیزبین مبارزه با فساد در همه‌ی قوا، مبارزه با دریافت‌های مالی غیرمعارف توسط برخی مدیران (ملکوئیان، کتابی، ۱۳۹۹: ۲۰) می‌تواند گامی مؤثر در به نتیجه رسیدن مبارزه با فساد قلمداد گردد.

۵. شفافیت در وضع قوانین اقتصادی، در محاکمه مفسدان و در انتشار و دسترسی آزاد

به اطلاعات اقتصادی

شفافیت به طور عام و گسترده یعنی دسترسی عموم به اطلاعات مربوط به راهبردها و سیاست‌های یک حکومت. (اقبال، رجیبی، ۱۳۹۹: ۱۱۶) اگرچه برخی بر این عقیده‌اند که شفافیت نقطه مقابل پنهان‌کاری است (همان) اما دقت در ماهیت بسیاری از شقوق عدم شفافیت به خصوص در نظام‌های سیاسی جدید نمایان می‌سازد که این شقوق، به هیچ عنوان نمی‌توانند مصداق پنهان‌کاری باشند؛ همچون ابهام یا ابهام در متن قانون، در حالی که با اصل شفافیت هم‌سنخیتی ندارند. لذا عدم شفافیت همیشه ملازم با پنهان‌کاری نیست.

روشن است که سطح فساد در هر کشوری به موارد مختلفی بستگی دارد؛ شفافیت در وضع قوانین به خصوص قوانین اقتصادی یکی از آن موارد است. هرچه میزان شفافیت در امور اقتصادی بیشتر و گسترده‌تر بشود مسلماً سطح فساد در آن کشور نیز پایین‌تر می‌آید. در اندیشه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی)، شفافیت در امور اقتصادی از مسائل ضروری است که اسلام نیز به آن دستور داده است. با وجود شفافیت، فرصت سوءاستفاده و راه‌های تقلب بسته می‌شود. نتیجتاً اینکه مطابق منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی؛ تعدد، ابهام و ابهام در متن قانون، محصور بودن اطلاعات، محدود بودن اطلاعات به بعضی افراد، دون بعضی و نیز عدم شفافیت در محاکمه مفسدان اقتصادی از جمله مهم‌ترین عوامل فسادزا به شمار می‌آیند.

نمودار شبکه مضمونی مبارزه با فساد در منظومه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی)

نتیجه‌گیری:

موضوع مبارزه با فساد به دلیل اهمیت و تأثیرگذاری بالا در تحکیم بنیان حکومت‌ها و جوامع، همواره مورد نظر اندیشمندان و حاکمان آن جوامع بوده است. اهمیت این مسئله در کشور ایران از آن جهت که رهبری آن را فردی فقیه و اسلام‌شناس بر عهده دارد، بالاتر می‌باشد. در این پژوهش ضمن توضیح و تبیین روش تحلیل مضمون به عنوان یک روش تحلیل کیفی داده‌های متنی، بیانات حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) بین سال‌های ۱۳۶۸ تا بهار ۱۴۰۱، با تکنیک تحلیل شبکه‌ی مضامین مورد بررسی قرار گرفت. بعد از استخراج و مطالعه دقیق ۲۶۱ داده متن اصلی، در اطراف دو موضوع "مبارزه با فساد" و "فساد اقتصادی"، تعداد ۳۳ مضمون پایه‌ای و اولیه استخراج شد. سپس با سازماندهی مجدد این مضامین پایه‌ای، تجزیه و تحلیل لازم بر روی متن در جهت دستیابی به مضامین انتزاعی‌تر (سازمان دهنده و فراگیر) صورت گرفت تا در نهایت ۵ مضمون مرکزی و فراگیر مبارزه با فساد در منظومه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) به دست آمد. که عبارتند از:

۱. بر پایه‌ی عقل و شرع؛ مبارزه با فساد از اصول نظام اسلامی برای تحقق عدالت است.
۲. نقطه کانونی شکل‌گیری فساد و مبارزه با آن، اقدامات عملی قوه مجریه است.
۳. لزوم برخورداری از شایستگی‌های فردی در موفقیت مبارزه با فساد.
۴. بستن گلوگاه‌های فساد با اصلاح نظام بانکی و گمرکی، مبارزه با قاچاق و واردات بی‌رویه.
۵. شفافیت در وضع قوانین اقتصادی، در محاکمه مفسدان و در انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات اقتصادی.

راهکارها: آنچه که از تحلیل مضامین فوق به دست می‌آید این است که در امر مبارزه با فساد، توجه به چند مسئله از تدابیر و راهکارهای صحیح مبارزه با فساد به شمار می‌آید؛ نخست: پرهیز از شعار دادن صرف و هیاهوی تبلیغاتی و اقدامات عملی و ملموس در این جهت. دوم: شفافیت در تصمیمات حکومتی و نیز گردش آزاد اطلاعات (غیر نظامی و امنیتی) برای عامه‌ی مردم، که نقش مهمی در فراگیر نشدن فساد در جامعه دارد به عنوان مثال شفاف‌شدن گردش مالی تمامی اشخاص و شرکت‌ها گامی مهم در این زمینه می‌باشد و سوم: انجام اصلاحات ساختاری در نظامات اقتصادی

کشور همچون ساختار نظام بانکی و گمرکی، از جمله اقدامات عملی مورد انتظار در این زمینه می‌باشد. این نکته روشن و مبرهن است که قبل از هر چیز باید از افرادی برای امر مبارزه با فساد بهره گرفت که از سلامت نفس و پاک‌دستی آنان اطمینان خاطر وجود داشته باشد.

فهرست منابع:

- اصفهانی، حسین بن محمد بن مفضل راغب (۱۴۰۴)، *المفردات*، دفتر نشر الکتاب.
- اقبال، حدیث و رجبی فرجاد، حاجیه (۱۳۹۹)، «الگوی حکمرانی خوب در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی»، *پژوهش‌های انقلاب اسلامی*، دوره ۹، شماره ۴، ص ۱۳۶-۱۱۱.
- بخت آزمای بناب، محمد و منتظرخراسان، حجت (۱۳۹۶)، «بررسی روش تحلیل مضمون در تحقیقات با رویکرد کیفی»، *سومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت و مهندسی صنایع*، تهران، ص ۱۵-۱.
- تابلی، حمید؛ صالحی، جواد؛ حسین پور، مرتضی و غلامعلی پور، علی (۱۳۹۳)، «اصلاح ساختارهای قانونی، نظارتی و فرهنگی در مبارزه با فساد اداری»، *مطالعات بین‌المللی پلیس*، سال پنجم، شماره ۱۷، ص ۹۷-۱۱۴.
- رحمت‌اللهی، حسین (۱۳۸۳)، «فساد و حکومت؛ علل و راهکارهای برون رفت»، *اندیشه‌های حقوقی*، سال دوم، شماره هفتم، ص ۱۴۹-۱۱۷.
- رحیمیان، نرگس (۱۳۹۳)، «بررسی فساد اقتصادی و راه‌های مبارزه با آن»، *مجله اقتصادی*، شماره‌های ۹ و ۱۰، ص ۱۱۶-۱۰۳.
- رمدادی، محسن (۱۳۹۴)، «تحلیل مضمون اعتماد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای»، *جستارهای سیاسی معاصر*، سال ششم، شماره ۳، ص ۷۲-۵۳.
- رستمی، گلناز (۱۳۹۱)، *ارتقاء سلامت اداری و مبارزه با فساد*، تهران، جهاد دانشگاهی.
- رضاییان، علی و اسدالله زاده، حامد (۱۳۹۳)، «عوامل بازدارنده فساد اداری از نگاه امیرالمؤمنین علی علیه السلام»، *اسلام و پژوهش‌های مدیریتی*، سال چهارم، شماره اول، ص ۷۵-۵۷.
- رکابیان، رشید و پورحسن، ناصر (۱۳۹۹)، «الزامات و راهکارهای اجرایی بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی با تأکید بر بیانات مقام معظم رهبری»، *پژوهش‌های انقلاب اسلامی*، دوره ۹، شماره ۴، ص ۱۱۰-۸۹.

- شیخ‌زاده، محمد؛ تسلیمی، محمدسعید؛ عابدی جعفری، حسن و فقیهی، ابوالحسن (۱۳۹۰)، «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی»، *اندیشه مدیریت راهبردی*، شماره ۱۰، ص ۱۹۸-۱۵۱.
- صدرا، علیرضا (۱۴۰۰)، «چالش دولت‌سازی اسلامی کارآمد در گام دوم انقلاب اسلامی»، *پژوهش‌های انقلاب اسلامی*، دوره ۱۰، شماره ۴، ص ۲۷-۷.
- صفری، سعید و نایی، حمیدرضا (۱۳۸۰)، «رویکردهای مختلف در مبارزه با فساد»، *مجموع مقالات دومین همایش علمی و پژوهشی نظارت و بازرسی در کشور*، چاپ اول، ص ۱۶۲-۱۴۵.
- صنّعی، سحر (۱۳۹۵)، «تبیین مفهوم فساد اقتصادی و سیاسی در جامعه توسعه محور»، *پژوهش ملل*، دوره دوم، شماره ۱۵، ص ۵۰-۳۷.
- طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۷۸)، *المیزان فی تفسیر القرآن*، سید محمدباقر موسوی همدانی، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- عباس زادگان، محمد (۱۳۸۳)، *فساد اداری*، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- غفور زاده، حسین؛ عبدالله زاده، رحمت‌الله؛ عبداللهی، مصعب و عبداللهی، زهرا (۱۳۹۶)، «نقش آموزه‌های قرآنی و روایی در کاهش فساد اقتصادی»، *اقتصاد و بانکداری اسلامی*، شماره ۲۱، ص ۹۰-۶۵.
- فتاحی‌زاده، فتحیه و شیردل، معصومه (۱۳۹۷)، «معناشناسی توصیفی «فساد» در تفسیر قرآن کریم»، *مطالعات تفسیری*، شماره ۳۴، ص ۴۲-۲۵.
- فتاحی اردکانی، حبیب‌الله و نیلی پور طباطبایی، سید علی (۱۳۹۵)، «پیش‌چندگی‌های مقوله فساد از لحاظ تعاریف، مفاهیم و راهبردهای مقابله با آن در جمهوری اسلامی ایران»، *دانش و پژوهش حسابداری*، شماره ۴۴، ص ۳۲-۲۳.
- فراهانی، محمد (۱۳۸۴)، *جامعه‌شناسی فساد و امنیت*، تهران، پرسمان.
- فکوهی، ناصر (۱۳۷۵)، «توسعه نیافتگی فساد پرور است»، *صنعت حمل و نقل*، شماره ۱۵۳.
- کریمی پور، عیسی و مهدوی، غلامحسین (۱۳۹۶)، «شناسایی عوامل مؤثر بر فساد مالی کارکنان دستگاه‌های دولتی از دیدگاه حساب‌رسان دیوان محاسبات استان‌های فارس و کرمان»، *حسابداری دولتی*، سال چهارم، شماره ۱، ص ۸۶-۷۳.

کلانتری، ابراهیم (۱۳۹۹)، «شناسایی عمده‌ترین چالش‌های پیش روی انقلاب اسلامی و راهکارهای مقابله با آن‌ها بر پایه تحلیل فرامتنی بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی»، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، دوره ۹، شماره ۴، ص ۲۹-۴۷.

کمالی، یحیی (۱۳۹۷)، «روش شناسی تحلیل مضمون و کاربرد آن در مطالعات سیاستگذاری عمومی»، سیاستگذاری عمومی، دوره چهارم، شماره ۲، ص ۱۸۹-۲۰۸.

ملکوتیان، مصطفی و کتابی، امیرعلی (۱۳۹۹)، «بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی و راهکارها و راهبردهای عملیاتی شدن آن»، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، دوره ۹، شماره ۴، ص ۲۷-۷.

<https://farsi.khamenei.ir/>

WWW.Transparency.org/en/cpi/2021